

НАУКА ПРАКТИЦІ

Федір Павлович Власенко,
кандидат філософських наук,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

УДК 316.61

ТВОРЧИСТЬ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В статті розглядається творчість, як необхідне умовою розвитку особистості в інформаційному суспільстві.

Ключевые слова: *общество, личность, информационное общество, культура, ценности, творчество.*

The article discusses creation as a necessary condition for the development of the personality in the informational society.

Key words: *society, personality, informative society, culture, values, creation.*

Сучасне суспільство, значною мірою, характеризується трансформаційними процесами, що супроводжуються суспільно-політичними перетвореннями, пошуком прогресивного шляху розвитку, тенденціями глобалізації тощо. Як наслідок, в соціальній реальності з'являються нові відносини між людьми у сфері культури, нові умови розвитку, нова система цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів їх задоволення. Нові конфігурації в суспільстві породили в галузі культури, як позитивні, так і негативні явища. Ситуація в означеній галузі характеризується новими критеріями і новою мірою свободи. Це виявляється у можливості особистості звертатися до різних способів самореалізації у творчій діяльності. Крім того, сучасна людина знаходиться у творчому пошуку ідентичності, яка була б адекватною викликам глобалізації і все більше усвідомлює, що буття кожного соціуму є цілісною, складною і самоорганізованою системою, яка, в свою чергу, співіснує на засадах коєволюції з іншими системними явищами світу.

Отже, життя сучасної людини суттєво відрізняється від традиційного її існування. Зміна життєвого шляху особистості продиктована змінами, які відбуваються в економічній, політичній, соціокультурній, морально-етичній сферах. Правомірною є думка західного теоретика інформаційного суспільства Е. Тоффлера, який стверджував, що настає епоха не масових засобів інформації, а поряд з новою техносферою з'являється нова інфосфера, що буде мати наслідки в усіх сферах життя, враховуючи нашу свідомість [1]. Крім негативних наслідків глобалізації світу, про що вказують багато теоретиків сучасної цивілізації, «футурошок» виконує також конструктивну роль у життєдіяльності сучасної особистості. Як справед-

ливо зазначає вітчизняна дослідниця В. Марцева: «У визначенні пріоритетів формування особистості в світ глобалізації необхідно керуватися рисами «Номо postindustrialis» – істоти творчої, автономної, активної, емансипованої, наділеної властивостями давати собі раду, не звертаючись до інстанцій» [2].

У цьому контексті важливою проблемою, що потребує теоретичного розв'язання, з урахуванням сучасного рівня соціально-філософського знання, є розвиток сучасної особистості, як результату засвоєння індивідом надбань культури, соціальних ролей, суспільного та власного досвіду, що перетворює людину на творчого суб'єкта. Розвиток особистості, будучи процесом її самореалізації, – це не тільки становлення зрілості особистісних рис, але і розвиток форм самої соціальності в ході залучення індивіда до системи нових суспільних зв'язків. Тому актуальність теми дослідження визначається потребами соціальної практики, що зумовлюють необхідність формування особистості, риси якої відповідали б вимогам часу.

Серед філософських підходів, що безпосередньо досліджували проблему взаємодії людини і суспільства, можна виокремити екзистенціалізм (Ж.-П. Сартр, А. Камю, М. Гайдеггер, К. Ясперс), де розвиток особистості зводиться до виконання нею соціальних ролей, що протистоять сутності людини; концепцію «масової людини» Х. Ортеги-і-Гассета, що розкриває соціально-психологічний тип людини натовпу; Франкфуртську філософську школу (Г. Маркузе, Е. Фромм, Ю. Габермас), що досліджує співвідношення загальнолюдського, соціального та індивідуального тощо.

Проблемами становлення особистості займалися також українські вчені, зокрема: В. Андрущенко,

В. Баранівський, І. Бойченко, Л. Губерський, В. Муляр, І. Надольний, Б. Новіков, А. Ручка та ін.

Сучасні соціокультурні зміни по-новому актуалізують проблему визначення ролі й значення творчості в самореалізації і розвитку особистості. І хоча кожна людина від природи наділена тими чи іншими задатками до творення, які вона повинна спочатку виявити у собі, а потім поступово і систематично їх розвивати, однак, як зауважує Е. Тоффлер серед проблем, які продукує сучасне суспільство, немає найважливішої і складнішої, ніж проблема нововведення та творчої активності людини.

У процесі життєдіяльності людина усвідомлено сприймає і перетворює навколишній світ, і пізнаючи, освоюючи світ, вона бачить його недосконалість (чим виправдовує людське призначення) і намагається змінити його, творить світ та виявляє тим самим свою сутність. І чим більше в людини можливостей змінювати світ, тим в більшій мірі вона може виразити себе, пізнати і самовдосконалюватись, а творчість у цьому контексті – більш адекватний спосіб самовираження особистості [3].

Отже, творча діяльність забезпечує самореалізацію особистості, а ступінь реалізації її сутнісних сил залежить від рівня перетворювальних можливостей в процесі виконуваної праці, які пов'язані з технологічними особливостями, зі змістом конкретного виду діяльності. Аналізуючи особливості основних ознак творчості особистості, слід наголосити на тому, що творчість найчастіше безвідносна до суб'єкта, реалізація та розвиток сутнісних сил якого, його творчих здібностей є основною метою і сутністю творчості. Однією з основних ознак творчої особистості може бути ступінь її самовираження та самореалізації.

Творчий потенціал людини, виражаючи спрямованість і напруженість взаємозв'язку всіх її якостей, відображає, відповідно, її здатності до інтеграції різних шляхів самореалізації і саморозвитку. Будучи інтегративною властивістю особистості, творчий потенціал відображає також міру можливостей актуалізації її сутнісних творчих сил в конкретний момент, в конкретних умовах. Творчість особистості, очевидно, можна розглядати з двох сторін: у плані оцінки творчості, як діяльності, в результаті якої з'являється новий продукт і в плані значущості творчості для самої особистості. У такому разі творчість виступає умовою для самореалізації особистості, для розвитку її творчих задатків, здібностей, обдарованості, способом її самовираження. Цінності тут зміщуються з результату на процес, який сприяє самоактуалізації особистості, хоча результат тут теж не менш важливий – розвиток самої особистості. Зміна в процесі самореалізації пов'язана, перш за все, з рівнем творчого потенціалу, а також з характером діяльності та соціальною ситуацією. Наявність певних творчих задатків у кожній людині забезпечує можливість її участі в різних видах творчості, а ступінь розвиненості задатків значною мірою визначає активність суб'єкта.

Серед факторів, що спонукають особистість до творчої діяльності дуже важливими є потреби та інтереси. Потреби проявляють себе, перш за все, як внутрішнє прагнення, особистісне спонукання людини до творчості, незадоволення якої порушує гармонію і гальмує розвиток індивідуальності. Пригнічення творчого начала може призвести до станів схвильованості, особистісних конфліктів і депресій, а його актуалізація стимулює самовдосконалення, надає сил і ще більшого натхнення творити. Адже, як відомо, в піраміді потреб, запропонованій А. Маслоу, саме самореалізація – почуття задоволеності своїм життям, вінчає вершину людських потреб.

Інтерес – це категорія, яка характеризує зацікавленість людини до світу, суспільства, самої себе і своєї діяльності. При будь-якій формі прояву людської діяльності інтерес детермінує суб'єкта діяльності як незмінне і назавжди дане, як зовнішнє, нав'язане світом або різними обставинами, а як суто внутрішнє, суб'єктивна основа і детермінанта активності людини.

Ще однією з ключових категорій, якою можна характеризувати потенцію та інтенцію до творення є мотивація. Усвідомленість мотивації виявляється і усвідомлюється вже в меті, в постановці завдання, у формулюванні проблеми. Одним з перших дослідників, який запропонував класифікацію вже існуючих у науковому дискурсі концепцій мотивів творчої діяльності був А. Антонов. Він наводить наступні характеристики мотивів творчої діяльності: мотиви творчості породжуються внутрішньою потребою творця до самовираження; мотиви творчості є результатом сублімації сексуальних спонукань; мотиви творчості є вираження властивих людині руйнівні-творчих устремлень; мотиви творчості є результатом прагнення творця реалізувати свою свободу; творчість і її мотиви – божественне одкровення [4].

Необхідно також зазначити, що значну роль в творчому процесі відіграють не тільки внутрішні потреби особистості, а й стимулювання її суспільством, тобто реалізація індивідуальності в контексті існування інших індивідуальностей, де реалізуються творчі потреби з метою – ствердитися у суспільстві, заявити про себе, як про унікальну, неповторну особистість.

Проблема взаємодії особистості і соціуму не тільки знаходить відображення в соціологічних, філософських та психологічних дискурсах, але є важливим питанням повсякденного життя кожної людини. Не завжди така взаємодія носить компромісний характер, часто відношення «творча особистість – соціум» має конфліктну природу, тим більше, що творчість – це не тільки конструктивна діяльність, а деструктивний процес порушення стереотипів, шаблонів та догм. Перш за все, цей злам відбувається всередині особистості, адже реалізація творчого потенціалу відбувається за рахунок особистого щастя, благополуччя, достатку тощо.

Внутрішньо-особистісний конфлікт є постійним діалогом, суперечливим між сьогоdnішнім «Я – реальним» і завтрашнім «Я-ідеальним». З одного боку, така дискусія є конструктивною, вона стимулює розвиток, самовдосконалення, прагнення до професіоналізму, але з іншого боку, незадоволення собою і життям, постійне апелювання до завтрашнього ідеалу відволікає і заважає особистості конструктивно діяти.

Внутрішньо-особистісний конфлікт латентний, прихований від оточуючих – це протиріччя внутрішнього діалогу, в якому особистість вирішує, а конфлікт творчої особистості з суспільством носить відкритий характер, тому що це межа взаємодії «Я-Ти», «Я-Вони», а вона завжди відкрита [5].

Внутрішній конфлікт людини є зіткненням мотивів вибору майбутньої діяльності. Він виражається у виборі і правильному плануванні розстановки пріоритетів. Р. Дарендорф вважає, що конфлікт виступає творчим началом, джерелом свободи, тому, що непередбачені нові ситуації вимагають нестандартного підходу. У творчості пік конфлікту – вища точка психологічної напруги (стану афекту), на внутрішньому особистісному рівні може виражатися в нагхненні, інсайті (осаянні), коли виникає новий цілісний образ або приходять нове нестандартне розв'язання проблеми. Зростання внутрішньо-особистісної боротьби мотивів може свідчити про пошук і прагнення до ідеалу, а пік конфлікту і пізніше його загасання – про наближення до ідеалу і його об'єктивації в «продукті» творчої діяльності [6].

Особистість у соціумі виступає не тільки суб'єктом, але й об'єктом впливу суспільства. Взаємодія людини з соціумом здійснюється у двох напрямках – забезпечення свободи особистості і, в той же час, певне її обмеження. Кожна особистість завжди самотня, тому, що це її неповторний та унікальний внутрішній світ, який до кінця не буде зрозумілий іншими. У такому стані людина має три шляхи існування. Перший – це тотальне неприйняття цього суспільства, відречення від його цінностей та ідеалів, остаточне вилучення себе зі структури суспільних відносин, особистісне відчуження. Така позиція призводить до того, що людина створює суб'єктивну реальність, маленький світ, в якому творить. Для такого типу творця існує небезпека стати невизнаним генієм або отримати визнання після смерті.

Другий шлях, який людина може обрати для себе – це примирення з дійсністю і приєднання до суспільства, звикання та прийняття його норм і цінностей. Вникання у світ збагачує людину, робить її життя різноманітним і динамічним.

Третій шлях, який може обрати творча особистість у відношенні до соціуму – це позиція зовнішнього нонконформізму, бунт, боротьба зі світом. Така радикальна установка на безперервну війну не є продуктивною для творчості, оскільки, виражений епатаж і ворожість до суспільства, не може привести до ви-

знання, утвердження творчих досягнень, і, як наслідок, втрачається зовнішня мотивація творити. Прояв бунту необхідний, адже без руйнування старих цінностей і тотального конформізму важко говорити про творчість, винайдення нових шляхів розв'язання проблем. У цьому контексті доречною є позиція французького філософа А. Камю, на думку якого, людина в ситуації усвідомлення «кінця» свого буття, залишається бунт і позбавлена сенсу боротьба – Сізіфова праця. Ця боротьба може привести людину до щастя. Серед видів бунту: історичного (революції), філософського (соліпсизм) та художнього (мистецтво) А. Камю віддає перевагу останньому, вважаючи, що ідеї краси і добра ближче до істинної сутності людини. Тому творчість сприймається, як: бунт, повстання проти обмежень свободи, шлях самореалізації особистості [7].

Так, творча особистість може вибрати два варіанти протистояння суспільству. Перший спосіб – це активна боротьба, захист створеного нового, спроба переконати суспільство, що така новація йому необхідна. Однак, частіше така тактика виявляється трагічною, творчій особистості вдається лише сколихнути суспільство, вивести його зі стану спокою та традиціоналізму. Другий спосіб є відчуженням і абстрагуванням від суспільства, що не сприймає нове, втрату надії на визнання іншими своїх результатів творчої діяльності. Обираючи таку позицію, людина творить тільки для задоволення власних креативних потреб.

Суспільство встановлює певні межі потреби в новому, новаціях тому, що без традицій жодна людина, соціум в цілому не може функціонувати і розвиватися. Традиційність людського буття зумовлена деякою консервативністю (має повторюватися, лишатися незмінним і розміреним), без опори на традиції суспільству складно продукувати і приймати новації. Тому традиції і новації в суспільному бутті завжди перебувають в діалектичному зв'язку.

Однак, буває так, що результати творчої діяльності вписуються в життя суспільства «сьогодні» завдяки, так званій, соціальній «моді», що перетворюється в масову культуру. Наприклад масовий інтерес до чогось «зовсім незрозумілого», «незвичного», «ірраціонального» тощо.

Необхідно пам'ятати, що будь-який конфлікт рано чи пізно вичерпає енергетичний потенціал, а тому конфронтація суспільства і творчої особистості поступово переходить до співробітництва, взаємозалежності та діалектичної взаємовизначеності.

Що стосується сучасного суспільства, то воно в науковій літературі має декілька визначень. Враховуючи потужний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, інформації, знання, більшість науковців називають його інформаційним суспільством, в якому процеси глобалізації породжують багатоманітність шляхів, моделей формування і розвитку кож-

ної людини – її самоорганізації, що здійснюється в процесі вільного вибору життєвих цінностей, форм поведінки і діяльності. Таким чином, створюються нові умови для формування і розвитку відповідного типу особистості – творчої особистості. Причому, творчість розуміється не лише, як продуктивна людська діяльність, яка породжує щось якісно нове, а, передусім, як здатність особистості створювати нові цінності, умови існування, що є засобом самовираження людини, цілепокладаючої активності її свідомості відповідно до сучасних соціокультурних умов буття.

Оптимальним шляхом розвитку сучасної особистості є її встигання за прискореним темпом розвитку світу. Перш за все, це можливо завдяки творчому мисленню, як особливої психолого-раціональної діяльності з перетворення природних і соціокультурних умов буття людини відповідно до її потреб та інтересів, на основі свідомого і цілеспрямованого використання закономірностей і випадковостей об'єктивної дійсності. У цьому випадку Е. Тоффлер зазначав, що умовою існування людини в сучасному суспільстві є її пожиттєва освіта [1].

За таких умов основним рушієм суспільного розвитку постає творча активність особистості. Завдяки тому, що в суспільстві наявні величезні пласти соціального досвіду, соціальної інформації, кожна людина виступає суб'єктом суспільного поступу.

Однак, позиція людини по відношенню до суспільства досить складна. Цілком очевидно, що кожна людина в певному сенсі частина суспільства, сформована на ній, соціально завершена і соціально іманентна. У той же час вона потенційно всемогутня, рівна суспільству, соціально-трансцендентна, унікальність і неповторність якої втілені в духовному світі, в невичерпному устремлінні до творчості, в глибинному прагненні до свободи, в життєдіяльності, як ціннісному самоствердженні, що обумовлюють її потенційну безмежність.

Творча особистість дає той необхідний поштовх, той ковток свіжого повітря суспільству, завдяки якому воно набуває великої значущості не тільки для своїх членів, але й для наступних поколінь, які вже будуть спиратися на цей творчий доробок для подальшого розвитку. У процесі життєдіяльності людина творить суспільство, як певний об'єктивно-інституалізований системний соціальний світ. Він втілений у матеріальній та духовній культурі, пристосованому природному середовищі, техносфері, мові, символах, значеннях, смислах, традиціях. На перший погляд роль окремої людини не така вже й важлива. На тлі суспільних програм, вироблених і апробованих багатьма поколіннями, індивідуальна модифікація може виглядати абсолютно несуттєвою дрібницею. Але ж таких дрібниць мільярди і в сукупності вони пояснюють справжню роль людини.

Імпульси творчості властиві кожній людині, ті неповторні кроки, які робить людина в своєму житті, виходячи зі своєї суб'єктивної природи, ті люд-

ські діяння і є справжніми рушійними силами суспільного прогресу. Бо саме тут, у конкретних діях людей і твориться нове, саме завдяки цьому соціум просувається по шаблях прогресу. Таким чином, підводячи підсумки проведеного аналізу, необхідно підкреслити наступне.

Сучасні соціальні системи, що залежать від особливостей науково-технічного прогресу та тенденцій історичного розвитку цивілізації, характеризуються прагненням до універсального і цілісного розвитку особистості. Одним з істотних орієнтирів соціокультурного розвитку в інформаційному суспільстві є пріоритет творчої особистості.

Цінності інформаційного суспільства зумовлюють необхідність розвитку таких рис та якостей особистості, як: професіоналізм (у напрямку використання сучасних технологій); духовність, як переважання в людини духовно-моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними; соціальна відповідальність, як міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, діючим правовим та іншим соціальним нормам і загальним інтересам; здатність до творчої побудови та реалізації власного життєвого проекту на основі культури і загальносоціальних норм. Зміна особистості передуює зміні суспільства.

Використані літературні джерела

1. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 781 с.
2. Формування особистості в сучасному українському суспільстві: об'єктивні і суб'єктивні фактори // Тематичний збірник наукових праць із соціально-філософської проблематики / гол. ред. О. О. Шубін. – Донецьк: ДОНДУЕТ, 2003.
3. Лощилина А. Н., Французова Н. П. (ред.). Философия творчества. Монография / А. Н. Лощилина, Н. П. Французова. – М.: ФО, 2002. – 131 с.
4. Антонов А. В. Психология изобретательского творчества / А. В. Антонов. – К.: Вища школа, – 1978. – 149с.
5. Шейко О. С. Творчество: конфликт личности и общества. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Sprtr/2006_1/sheyko.pdf
6. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. – 1994. – № 5. – С. 142–147.
7. Камю А. Бунтующий человек. / А. Камю. – М.: Наука, 1990. – 200 с.

